

МОРАЛЬНО-ЕСТЕТИЧНИЙ ІДЕАЛ ТА САМОРЕАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ

Сучасні концепції саморозвитку особистості надають можливість розглядати морально-естетичний ідеал особистості як складну самодіяльну систему, життєздатність якої забезпечується за допомогою комплексу внутрішніх механізмів. Їх основу визначає категорія діалектичного протиріччя між ідеальним та матеріальним, сушим та належним, бажаним та наявним, передбаченим та дійсним. Наслідком творчого розв'язання внутрішніх протиріч у системі ідеалу стає ціннісне оновлення духовного світу особистості, її творча самореалізація.

У структурі морально-естетичного ідеалу можна умовно виділити когнітивний, емоційний та вольовий компоненти. Втім головне психологічне навантаження несе на собі емоційний компонент, що виконує мотиваційну та оціночну функції. Через свою багаторівневість морально-естетичний ідеал може бути як у формі інтегруючого образу ціннісних орієнтацій особистості, так і у формі найвищого критерію естетичної оцінки суб'єктом себе та оточуючої дійсності.

Морально-естетичний ідеал формується у свідомості людини на підставі його ціннісних орієнтацій. Впроваджуючи ціннісний підхід до змістовного аналізу категорії ідеалу, дослідники підкреслюють, що при усій абсолютності та позачасовості ідеалів їх справжній зміст не зводиться до нормативно-наказового сенсу, а визначається здібністю до переживання, опредмечення та розпредмечення морально-естетичних цінностей. Різні об'єктивні предмети та якості навколишнього світу набувають характер цінностей тільки внаслідок відношення до них суб'єкта. Об'єктивними залишаються лише якості предмету оцінки, а цінність стає категорією суб'єктивно-об'єктивною. У певній мірі не норма, не мораль, а суб'єкт через свою систему цінностей створює свій морально-естетичний ідеал і об'єктивує його у найбільш близькій йому системі художніх засобів.

Мистецтво є універсальним і найбільш ефективним засобом самотворення та самореалізації особистості як носія певних морально-естетичних цінностей. Дійсний статус естетичної діяльності втілений у розумінні її як універсальної творчої здібності людини не тільки відтворювати себе у всій повноті своїх морально-естетичних відносин із оточуючою дійсністю, але й формувати себе за законами краси.

Які ж основні механізми та засоби формування морально-естетичного ідеалу? Індивід формує свій внутрішній світ шляхом засвоєння, інтеріоризації історично зумовлених форм та видів соціальної діяльності і у свою чергу екстеріорізує свої психічні процеси. Повне осмислення цих процесів є можливим тільки через мистецтво, а універсальним засобом цілісного втілення структур морально-естетичного ідеалу та процесів його розвитку і реалізації постає художній образ.

Мистецтво внутрішнє пов'язане зі спробами суб'єкта творчості осмислити своє «Я» і самобутню систему цінностей свого духовного світу. У процесі створення художнього образу реалії, що належать внутрішньому світу суб'єкту творчості, «уявляються», тобто стають наявними, втілюються у конкретно-почуттєвий образ. Завдяки цьому процесу моменти духовного життя суб'єкту – і в тому числі його морально-естетичний ідеал – об'єктивуються, набувають художньої форми. Таким чином, творче уявлення постає засобом об'єктивації особистих змістів буття суб'єкту, його ціннісної системи.

Художня дійсність є аналогом об'єктивної реальності і «природним середовищем пробування» морально-естетичних цінностей. Дані психології творчості констатують, що мистецтво, яке не має сенсу поза моменту особистості, відтворює модель особистості, що універсально розкривається, і саме цим сприяє її формуванню і соціалізації. Світ художнього образу не зліпок життя, а пристрасно пережите в морально-естетичному та інтелектуальному плані відношення до неї особистості, а художні образи постають не як «сама реальність», а як модель, що є засобом осмислення оригіналу. Таким оригіналом може бути й внутрішня реальність духовного світу митця, його ідеали.

Індивідуальність великого художника не тільки проявляється, але вона й розбудовується у процесі творчості. Працюючи над своїм твором, письменник створює також і свою особисту естетичну індивідуальність. Також можна визнати, що не тільки художній образ, але й художній образ утворює митця у морально-естетичному аспекті, формує його ідеал.

Становлення морально-естетичного ідеалу здійснюється не тільки у процесі створення художнього образу, але й під час його сприйняття. Для творчого ціннісного самооновлення внутрішній світ індивіда має знаходитися у системі відкритого відношення з іншою системою цінностей, у якій є більша свобода відповідного вибору. Мистецтво зводить відкриту модель світо відношення, що дає людині змогу через прийняття цієї моделі знайти себе у запропонованій системі морально-естетичних цінностей, впізнати себе у «іншому». Така своєрідна творчість проходить на рівні рефлексії та передбачає внутрішній результат.

Художня реальність характеризується стислістю простору і часу, екстремальністю ситуацій, різноманітністю морально-естетичних явищ. У ході поглибленого самопізнання людина піддає випробуванню, апробації свої погляди, задуми, цінності, переживає найпотаємні потяги, почуття. Це інтимне спілкування суб'єктивної та художньої реальностей забезпечує механізм уподоблення. У процесі психологічної орієнтації людина «примірює» свої морально-естетичні критерії у новій ситуації до тих образів і явищ, що вона вже має у свідомості. У цей час відбувається осмислення наявної системи цінностей та зміна її за рахунок можливостей самооновлення.

У процесі формування морально-естетичного ідеалу, також як і при створенні художнього образу, суб'єкт асимілює цінності, інтуїтивно зводить

ієрархічну структуру, де певні цінності домінують, а інші їм підлягають, входячи до асоціативних зв'язків. У наслідок цього деякий вид цінностей, втрачаючи свою актуальність, переходить у підсвідомість, стає потенційною цінністю, яка змінюється на іншу, що не завжди адекватна попередній.

Таким чином, ціннісний підхід до проблеми формування морально-естетичного ідеалу особистості позначає конкретні науково-практичні шляхи до вирішення цієї проблеми. Мистецтво має унікальну можливість забігати вперед у художньому конструюванні усього того, що не є даним ще як наявне. І ця можливість покликана забезпечити ціннісне самооновлення духовного світу людини та її морально-естетичного ідеалу.